

AZ ÖSSZEFOGLALÁS JEGYÉBEN

P O M O G Á T S B É L A

Igen sok alkalommal jártam Bori Imre újvidéki házában – amely különben arról is nevezetes, hogy korábban Sinkó Ervinnek, a kiváló jugoszláviai magyar írónak és tudósnek az otthona volt –, mindig meglepődhettem azon, hogy a Budapesten éppen hogy megjelent könyvek, folyóiratok máris ott sorakoznak a dolgozószobában: hovatovább már nem is a polcokon, hanem az asztalokon, a székeken, a szőnyegen. Igazi műhely ez a lakás, a jugoszláviai magyar irodalom teljes gyűjteményével a terjedelmes könyvespolcokon, és természetesen jelen vannak az egyetemes magyar irodalom vagy éppen az irodalomtörténet-írás fontosabb művei is.

Az újvidéki tudós valóban műhelyben él, a munka, amelyet elvégez, egy egész kutatóintézetnek a becsületére válhatna. Valójában Bori Imre irodalomtörténeti munkája tette „nagykorúvá” a vajdasági magyar hungarológiai kutatásokat, az ő szerteágazó és rendkívül gazdag tudományos teljesítménye az, ami szélesebb körben (Magyarországon, Erdélyben, sőt a nyugati magyarság körében is) érdeklődést keltett a vajdasági magyar irodalomtudósok munkássága iránt. Műveinek sorában ott találjuk a magyar avantgárd irodalom történetét és a jugoszláviai magyar irodalom történetét feldolgozó könyveit, a magyar irodalmi modernség kialakulását és forrásvidékét bemutató összefoglalásait, továbbá Radnóti Miklósról, Krúdy Gyuláról, Móricz Zsigmondról, Kosztolányi Dezsőről, Nagy Lászlóról és Juhász Ferencről, illetve Szenteleky Kornélról, Sinkó Ervinről és Fehér Ferencről írott monográfiáit. Valójában egy egész kis könyvtárat hozott létre az irodalom történetét feltáró és értelmező munkáiból.

Két nagyobb irodalomtörténet-írói vállalkozására szeretném külön is felhívni a figyelmet. Az első az a nagyszabású összefoglalás, amelyet *A magyar irodalom modern irányjai* című kétkötetes munkájában ad (az első kötet 1985-ben, a második 1989-ben került az olvasó elé). Ebben az áttekintésében Bori

Imre a modern magyar irodalom irányzatait, mozgalmait és fontosabb alkotó egyéniségeit mutatja be, mintegy választ kínálva arra a kérdésre: mit jelent a „modernség” irodalmi kultúránk sok évszázados történetében. Az első kötet az irodalmi „modernség” kezdeteivel és első eredményeivel foglalkozik, először is a „modern” magyar líra ősforrásával: Arany János kései költészetével, amelyet nem kisebb író és kritikus, mint Kosztolányi már a „modern” költészet előfutárának látott, majd Madách nagy bölceleti drámáját, *Az ember tragédiáját*, amelyet a szimbolista irány egyik első művészi képviselőjének tekint, később Jókai Mór írói munkásságával, amely Bori értelmezése szerint a magyar „Belle Époque” igazi tükré, s már a századforduló új prózája előtt töri az utat, végül az „álmok álmodóival”: Asbóth János, Reviczky Gyula, Komjáthy Jenő és Czöbel Minka munkásságával, ezekben az európai szimbolizmus teljes értékű magyar változatát fedezi fel. Hasonlóképpen eredeti látásmód és szempontrendszer birtokában foglalkozik a nagy vállalkozás második része a magyar naturalizmus íróival, a többi között Bródy Sándor, Petelei István, Gozdu Elek, Tömörkény István, Justh Zsigmond, Thury Zoltán és mások munkásságával.

Az összefoglalásban kifejezésre jutó irodalomtörténeti felfogás szerint a 19. század második felének magyar és nyugat-európai irodalma között nem volt akkora eltérés, mint azt a korábbi irodalomtörténetek tanították. Bori Imre igen sok meggondolkoztató érvet hoz fel annak bizonyítására, hogy a korszak magyar irodalmában milyen mélyrehatóan érvényesültek az európai irodalom új szemlélet- és ízlésmozái, művészi irányzatai és stíláriis törekvései. Mind eszmetörténeti, mind poétikai elemzésesei kétségtelenül megfontolást igényelnek, s valóban mozgásba is hozták a máskülönben már hosszú éve óta sajnálatosan stagnáló – a 19. század második felével foglalkozó – kutatásokat. Bori Imrének ez a nagy munkája igen ösztönzőleg hatott arra a kilencvenes évek során kibontakozó érdeklődésre, amely a magyar századvég és századelő irodalmának újolagos felfedezésére és értelmezésére törekedett. Ez a figyelemfelkeltő szerepet vállalta különben két korábbi esszékötete is: az 1976-ban megjelent *Fridolin és testvérei*, illetve az 1979-es évszámot viselő *Varázslók és mákvirágok* is, ezekben a (valamikor „ködlovagoknak” nevezett) „premodern” elbeszélőkri: Cholnoky Viktorról, Cholnoky Lászlóról, Krúdy Gyuláról, Justh Zsigmondról, Török Gyuláról és Csáth Gézáról rajzolt igen eleven portrévázlatokat.

Bori Imre munkásságának másik (mindenképpen méltatandó) nagy fejezetét a magyar avantgárd irodalmat bemutató és elemző monográfiái és tanulmányai alkotják, mindenekelőtt a magyar avantgárd történetét úttörő módon feldolgozó könyvei: az 1969-es *A szecessziótól a dadaig*, amely a magyar futurizmusról, expresszionizmusról és dadaizmusról adott képet, az 1970-es *A szurrealizmus ideje* és az 1971-es *Az avantgarde apostolai*, amely Kassák Lajos és Füst Milán arcképét mutatta be. Ezek a művei valóban úttörő jelentőségűek, minthogy írójuk már akkor (a hatvanas évek közepén) az avantgárdban látta

a modern magyar irodalom legfontosabb irányzatát, amikor Kassák Lajos és mozgalma még szinte teljes mértékben az irodalomtörténeti érdeklődés peremvidékére szorult, és csakis értetlen megítélésekkel vagy éppen rágalomokkal találkozott. Az, hogy Bori Imre az avantgárd irányzatát állította a huszadik századi magyar irodalom tengelyébe, sok vitát kavart, az azonban kétségtelen, hogy kutatási eredményei alapvetően változtatták meg azt a képet, amelyet modern irodalmunkról rajzolt a korábbi irodalomtörténet-írás.

Bori Imre tanulmányai kétségkívül szemléleti újításokkal gazdagították a magyar irodalomismeretet: széles körű eszmetörténeti érdeklődése, az írói alkotások művészi karakterének megragadása, az irodalmi irányzatok jellegzetes jegyeinek felismerése jelzi annak a szellemi műhelynek a minőségét, amely a vajdasági magyar tudós dolgozószobájában kialakult. Mindennek az egész magyar irodalomtörténet-írás és irodalomkritika összefüggésrendszerében is igen nagy: ösztönző, iskolateremtő és értékmentő szerepe volt, minthogy Bori akkor hívta fel a figyelmet a 19. és a 20. századi magyar irodalom „modern” és „európai” irányzataira, teljesítményeire, amidőn Magyarországon (és a többi magyar kulturális közösségben) még egy kirekesztő és dogmatikus marxista irodalomszemlélet uralkodott. Az újvidéki tudós tevékenységének ilyen módon mindenképpen korrekciós szerep jutott, sőt ennél több, hiszen Bori Imre könyvei, tanulmányai abban a korszakos jelentőségű szellemi küzdelemben is részt vettek, amely az irodalom, a kultúra autonómiájának helyreállításáért folyt az 1956 utáni évtizedekben.

E sorok írójának abban a szerencsében volt része, hogy nemcsak megismerhette Bori Imre irodalomtörténeti műhelyét, és nemcsak tanulságokat szűrhetett le ennek a műhelynek a gazdag eredményeiből, hanem közel kerülhetett a műhely gazdjához is. Mint már említettem, igen sokszor lehettem a Čirpanova utcai ház vendége, máskor pedig az újvidéki egyetem hungarológiai tanszékén, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetében, a Magyar Írószövetségben vagy éppen a debreceni Irodalmi Napokon, a szabadkai Kosztolányi-ünnepségeken, a kanizsai írótáborban találkozhattunk, és folytathattuk, kezdhettük újra a soha véget nem érő személyes beszélgetést. Természetesen nemcsak az irodalmi élet cseeményeiről, nemcsak könyvekről és művekről, hanem politikáról, közös barátokról vagy éppen macskákról is (Bori, akárcsak magam, ismert macskabarát, nem is tudom, pillanatnyilag hány macska gazdája!). A barátság pedig valószínűleg többet ér minden irodalmi kapcsolatnál és egyetértésnél. Most tehát hetvenedik születésnapján nemcsak mint kiváló irodalomtudóst (akinek a Magyar Köztársaság már régóta tartozik egy Széchenyi-díjjal!) szeretném felköszönteni, hanem mint sok évtizedes jó barátot is. Valamikor egy (több) pohár dalmáciai vörösborral történt ez, most Újvidéken nincs dalmáciai bor, legyen hát villányi vagy vranaci vörös.